

Кузнєцова О. В.

*кандидат психологічних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної та соціально-гуманітарної діяльності
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти»***ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ВІЙНИ:
АНАЛІЗ ПАРЦІАЛЬНИХ ПОЗИЦІЙ****HARDINESS OF A TEACHER IN THE WAR CONDITIONS:
ANALYSIS OF PARTIAL POSITIONS**

У статті висвітлено результати теоретико-емпіричного дослідження ситуаційної специфічності життєстійкості педагогів в умовах війни. Життєстійкість розглядається як здатність особистості до асиміляції досвіду та розвитку своєї цілісності в умовах переживання життєвих труднощів. Сукупність окремих ознак, що зумовлює специфіку прояву життєстійкості в складних, критичних життєвих ситуаціях певного типу, позначається як парціальна позиція цієї властивості. На даному етапі дослідження вивчаються парціальні позиції життєстійкості в ситуаціях фрустрації, кризи, невизначеності, конфлікту, стресу. Емпіричне дослідження проведено за допомогою тест-опитувальника «Парціальні позиції життєстійкості (ППЖ)» (І. Бринза, О. Кузнєцова, 2020). Збір даних відбувався у період з серпня по грудень 2022 року. Результати емпіричного дослідження свідчать про те, що загальний рівень розвитку життєстійкості та домінування певних парціальних позицій як маркер ситуаційної специфічності у педагогів обумовлений характером професійної діяльності та залежить від віку. Проведено порівняння ситуаційних проявів життєстійкості у педагогів та практичних психологів закладів освіти, що показало вразливість саме педагогів до впливу умов війни. Найбільш високу здатність до переборення труднощів, життєвих та професійних викликів показали групи педагогів віком до 40 років. Особливо яскраво життєстійкість молодих педагогів виявляється у переборенні ситуацій невизначеності та кризи. Педагоги більш старшого віку мають знижений рівень життєстійкості, що виявляється особливо у ситуаціях стресу, конфлікту, фрустрації. Чим старше педагоги, тим більш широкий спектр ситуацій викликає у них відчуття безпорадності, тривоги, відчаю, безсилля, невпевненості у можливості подолати труднощі. Педагоги потребують психологічної підтримки та супроводу з урахуванням вибіркової вразливості до певного типу складних життєвих ситуацій.

Ключові слова: життєстійкість, складна життєва ситуація, педагоги, диференціально-психологічні особливості, вікові особливості.

The article enlightens the results of the theoretical and empirical research of situational specificity of teachers' hardiness in the war conditions. Hardiness is considered as an ability of a personality to assimilate one's experience and develop one's integrity in the conditions of life's difficulties experiencing. The set of certain signs that determine the specificity of hardiness manifestation in difficult, critical life situations of a certain type is referred to as a partial position of this feature. At the present stage of the research partial positions of hardiness in the situations of frustration, crisis, uncertainty, conflict, stress are studied. The empirical research is performed with the help of the questionnaire «Partial positions of hardiness (PPH)» (I. Brynza, O. Kuznetsova, 2020). The collection of data was done within the period since August till December, 2022. The results of the empirical research show that the general level of the hardiness development and the domination of certain partial positions as a marker of a situational specificity of teachers is determined by the character of the professional activity and depends on the age. The performed comparison of situational manifestations of hardiness of teachers and practical psychologists of educational institutions showed that it is teachers that are vulnerable to the influence of the war conditions. The highest ability to survive difficulties, life and professional challenges was shown by the group of teachers at the age of under 40 years old. The brightest hardiness of young teachers is shown in the survival of situations of uncertainty and crisis. The teachers of older age have lower level of hardiness that is especially shown in the situations of stress, conflict, frustration. The older teachers are, the wider range of situations causes the feelings of helplessness, anxiety, despair, impotency, uncertainty in opportunities to cope with difficulties. Teachers need psychological support and maintenance taking into account selective vulnerability to certain types of difficult life situations.

Key words: hardiness, difficult life situation, teachers, differential and psychological peculiarities, age peculiarities.

Вступ. Проблема життєстійкості незмінно викликає інтерес науковців і практиків, що зумовлено високою затребуваністю пошуку та зміцнення психічних ресурсів подолання особистістю життєвих труднощів у сучасному світі. Життєстійкість (hardiness) визначається як один з найважливіших чинників збереження психічного та соматичного здоров'я людини в умовах стресу та перевантаження і розглядається як здатність людини до спротиву важким життєвим обставинам, збереження та розвитку її особистого потенціалу всупереч тривозі та стресу [14, с. 6]. Впродовж останніх років активно

досліджуються структура життєстійкості як полікомпонентного утворення, механізми, ресурси цієї здатності, зв'язок з різнорівневими властивостями особистості, диференціально-психологічні та вікові характеристики прояву тощо [3, 5, 7, 9, 10, 11, 15]. Життєстійкість широко розглядається у професійному вимірі, у тому числі, у педагогів. Зокрема, вивчались: рівень розвитку професійної життєстійкості та її компонентів у вихователів [2], роль надії у витривалості педагогів [12], залежність життєстійкості педагога від моделі міжособистісних відносин та способу організації діяльності на робочому

місці [16]. Разом з тим, аналіз життєстійкості набуває особливого значення у контексті повномасштабної війни в Україні, виникнення на цьому тлі надзвичайних викликів у царині збереження психічного здоров'я, зокрема, необхідності розвитку здатності особистості до протистояння загрозам широкого спектру, що виходять за межі звичайного життєвого досвіду.

Теоретичну базу окресленої проблеми утворюють наукові праці та дані досліджень щодо психічних ресурсів, що зумовлюють витривалість в умовах війни представників окремих соціальних і професійних груп, організацій і спільнот [6, 8, 13]. При цьому окрема увага приділяється вивченню особливостей подолання педагогами складних життєвих ситуацій, пов'язаних з війною, зважаючи на надзвичайну важливість професії для життя і розвитку суспільства [4]. Слід вказати, що саме педагоги у своїй повсякденній професійній діяльності з перших днів російсько-української війни зіткнулись з надзвичайними викликами, пов'язаними з необхідністю подолання загрозливих для життя і здоров'я ситуацій, налаштування освітнього середовища з урахуванням нового рівня небезпеки, організації освітнього процесу в умовах крайньої невизначеності та непередбачуваності, налагодження взаємодії з учасниками освітнього процесу з урахуванням наслідків переживання гострого стресу та психотравматизації, що яскраво виявляються у шкільному житті як у дітей, так і у дорослих.

У цих умовах ретельного вивчення потребує питання про особливості прояву життєстійкості педагогів в умовах війни. З огляду на практичну значущість розробки проблеми, перспективним є аналіз диференціально-психологічних характеристик досліджуваного явища, зокрема, ситуаційної специфічності, що відображається у парціальних позиціях життєстійкості, котрі розрізняються за певним типом складної, критичної життєвої ситуації. Ці дані можуть бути основою для здійснення науково обґрунтованого варіативного прогнозу подолання викликів та випробувань педагогами з урахуванням життєвого контексту війни.

Мета статті – висвітлити результати теоретико-емпіричного дослідження особливостей життєстійкості педагога, що виявляються у різних типах складних життєвих ситуацій в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Операціоналізація поняття «життєстійкість» (hardiness) належить американським дослідникам С. Кобейса і С. Мадді, які увели його у психологічне поле як відповідне феномену екзистенційної мужності, що вслід за П. Тілліхом розглядається як впевненість у собі та прийняття життя [14, с. 6]. Автори розглядають життєстійкість як сукупність поглядів або переконань про себе і світ, яка дає сміливість і мотивацію для переборення труднощів, що дозволяє перетворювати стресогенні життєві події у можливість особистісного зростання. У якості таких атитюдів розглядаються: 1) залученість (commitment) – впевненість в тому, що участь у подіях, які відбуваються, дає

максимальний шанс знайти щось цінне і цікаве для особистості; 2) «контроль» (control) – впевненість у тому, що боротьба дозволяє впливати на результат того, що відбувається, хоча успіх не є гарантованим; 3) «виклик», «прийняття ризику» (challenge) – сприйняття особистістю подій життя як виклику і випробування себе, впевненість людини в тому, що все, що відбувається, сприяє її розвитку за рахунок знань, що здобуваються з досвіду – або позитивного, або негативного [14, с. 6–7].

Відпочатку визначені екзистенційно-гуманістичні засади аналізу життєстійкості зорієнтували дослідників на виявлення широкого кола особистісних рис та ознак, котрі охоплює цей феномен. Зокрема, українські вчені С. Максименко та Л. Сердюк у складі життєстійкості розглядають наступні компоненти: особиста автономія, ціннісні орієнтації, впевненість у собі, самоефективність, самоставлення, майбутні перспективи, включаючи життєві цілі та сенси [15]. О. Чиханцова зазначає, що структура життєстійкості являє собою систему стійких позитивних властивостей особистості, що розуміються як особистісний потенціал, який сприяє успішному пристосуванню людини до навколишнього світу в своєму прагненні до психологічного благополуччя [11].

Разом з тим, науковцями підкреслюється контекстуальність життєстійкості, залежність її проявів як від обставин життя людини, так і від соціокультурних вимірів сучасності як самобутнього явища, що характеризується акцентованістю певного типу життєвих труднощів. Відповідно до життєвих викликів сьогодення Т. Титаренко виокремлює наступні складові життєстійкості: гнучкість, відкритість новому, готовність до змін (швидкоплинність змін); переконливість, сміливість, витримка, терпеливість, уважність, налаштованість на співрозмовника (запит на діалог); здатність осмислено і цілеспрямовано будувати саме свою траєкторію життєвого шляху (множинне ідентифікування); усталеність і самостійність, відчуття власної своєрідності (повага до унікальності кожної особистості); вибір лінгвістичних засобів для асиміляції свого досвіду та осмислення життєстійкості (лінгвістичне трактування реальності) [9, с. 12–21].

Продовжуючи ідеї контекстуального підходу у розгляді життєстійкості, ми пропонуємо розглянути її ситуаційну специфічність – індивідуальні відмінності у проявах життєстійкості, що демонструють переважання схильності та здатності особистості до асиміляції досвіду та розвитку своєї цілісності в умовах переживання певного типу складної, критичної життєвої ситуації. Наявність такої специфіки пов'язана з розбіжностями у внутрішній суб'єктивній інтерпретації складної життєвої ситуації залежно від характеру психологічного утруднення, неоднорідністю механізмів асиміляції проблемного досвіду, різноманітністю способів подолання життєвих труднощів і відповідністю їх вибору конкретним завданням (наприклад, вирішити конфлікт, витримати напруження, прийняти незворотність змін тощо). Всі ці відмінності зумовлені не

стільки внутрішнім ресурсом у переборенні труднощів та наявністю *hardy-атитюдів*, скільки презентують взаємопов'язаність психічних реакцій в процесі переборення труднощів при зіткненні з ключовими аспектами ситуації, що визначають її тип. Сукупність окремих ознак, що зумовлює специфіку прояву життєстійкості в складних, критичних життєвих ситуаціях певного типу, позначається як *парціальна позиція* цієї властивості [1].

Отже, поняття парціальної позиції життєстійкості відображає своєрідність подолання особистістю викликів та випробувань з урахуванням типу складної життєвої ситуації. Стресогенний характер обставин воєнного часу і нові виклики у професійній діяльності педагога зумовили суттєві зміни у життєвому контексті, що потребує вияву життєстійкості у найбільш поширених типах складних ситуацій: фрустрація, криза, невизначеність, конфлікт, стрес. З метою вивчення особливостей парціальних позицій життєстійкості педагога щодо названих типів складних життєвих ситуацій, що проявились в умовах війни, нами проведено емпіричне дослідження.

У якості діагностичного інструменту використано тест-опитувальник «Парціальні позиції життєстійкості (ППЖ)» (І. Бринза, О.Кузнєцова, 2020) [1]. Ця методика дозволяє оцінити парціальні позиції життєстійкості, диференційовані за певним типом складної, критичної життєвої ситуації: фрустрація, криза, невизначеність, конфлікт, стрес. Комбінація визначених параметрів відображає ситуаційну специфічність життєстійкості та характер прояву цієї властивості у різних життєвих контекстах. Самостійне діагностичне значення тест-опитувальника полягає у тому, що він дозволяє вийти за межі вивчення когнітивних конструктів (*hardy-атитюдів*) й перейти до аналізу емоційно-особистісного виміру життєстійкості. Тест-опитувальник є стандартизованою психодіагностичною методикою. Результати апробації засвідчили її відповідність психометричним вимогам, показали достатній рівень надійності, валідності, дискримінативності.

У дослідженні прийняли участь 120 педагогів – вчителів закладів загальної середньої освіти Одеської області. У вибірку увійшли особи віком від 23 до 65 років. Крім того, діагностику було проведено в групі практичних психологів закладів освіти (30 осіб). Базою дослідження став Комунальний заклад вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти». Збір даних відбувався у період з серпня по грудень 2022 року.

Усереднені дані, отримані на основній вибірці педагогів, показали тяжіння до середньої лінії ряду процентильних значень по всіх діагностованих параметрах життєстійкості. Це свідчить про наявність вираженої тенденції до переважання внутрішньогрупових відмінностей, аніж чіткого профілю життєстійкості педагога. Тому ми вирішили, по-перше, порівняти результати діагностики парціальних позицій життєстійкості педагогів і практичних психологів для окреслення професійного контексту поставленої проблеми; по-друге, виокремити підвибірки

педагогів за віком та з'ясувати відмінності у ситуаційній специфічності життєстійкості педагогів.

На рис. 1 представлено гістограму, що наочно презентує результати діагностики особливостей прояву життєстійкості у педагогів та практичних психологів у ситуаціях фрустрації (Ф), кризи (Кр), невизначеності (Н), конфлікту (К), стресу (С), а також дані про загальний рівень розвитку властивості (ЗП). Аналіз отриманих результатів вказує, що педагоги, у порівнянні з практичними психологами, демонструють середній та знижений рівень життєстійкості, в цілому та за парціальними позиціями. Ці дані та їх порівняння з результатами досліджень професійної життєстійкості українських педагогів до періоду воєнного стану [2] підкреслюють певну вразливість до впливу війни саме представників цієї професії.

Візуально помітні відмінності (статистично не підтвержені) за показниками «життєстійкість у ситуації конфлікту» (К), «життєстійкість у ситуації невизначеності» (Н), але ці дані можна аналізувати лише на рівні тенденцій, які потребують подальшої ґрунтовної перевірки. Разом з тим, цікавим є факт більшої визначеності і внутрішньої однорідності ситуаційних контурів життєстійкості у психологів порівняно з педагогами.

Отже, можна констатувати, що в групі практичних психологів контекст професіоналізації чіткіше позначається на параметрах життєстійкості. Готовність фахівців працювати в сфері впливу на психічні процеси, стани, властивості, особистість, в цілому, вочевидь, опосередковано пов'язана з розвитком здатності до опанування власних негативних емоційних станів, до прийняття внутрішніх суперечок як закономірного прояву складності психічного світу особистості, до розуміння механізмів розвитку міжособистісних стосунків та неминучості конфліктів як невід'ємної частини динаміки взаємодії між людьми. Професія психолога спонукає до практично щоденного опрацювання інформації, пов'язаної з внутрішньоособистісними, міжособистісними, міжгруповими конфліктами, суперечками та протиріччями, а отже, частиною професійних умінь психолога є управління конфліктами, регуляція психоемоційних станів, зняття напруги, прийняття невідомості та відкритість до процесів з високим рівнем невизначеності. Не зважаючи на затяжне переживання особливого періоду (на момент діагностики – це друге півріччя українсько-російської війни) і необхідність не тільки самим опрацьовувати важкий досвід, але й надавати психологічну допомогу іншим, практичні психологи виявились здатні, більшою мірою, ніж педагоги, виносити тривогу, сумніви та розгубленість в умовах невизначеності, непередбачуваності прогнозу розвитку подій. Саме психологи, за даними діагностики, показують розвинену життєстійкість, готовність до конструктивного подолання труднощів в ситуації конфлікту та невизначеності, здатність до асиміляції важкого досвіду та збереження спрямованості на саморозвиток.

Аналіз отриманих результатів засвідчує, що у педагогів характеристики парціальних позицій

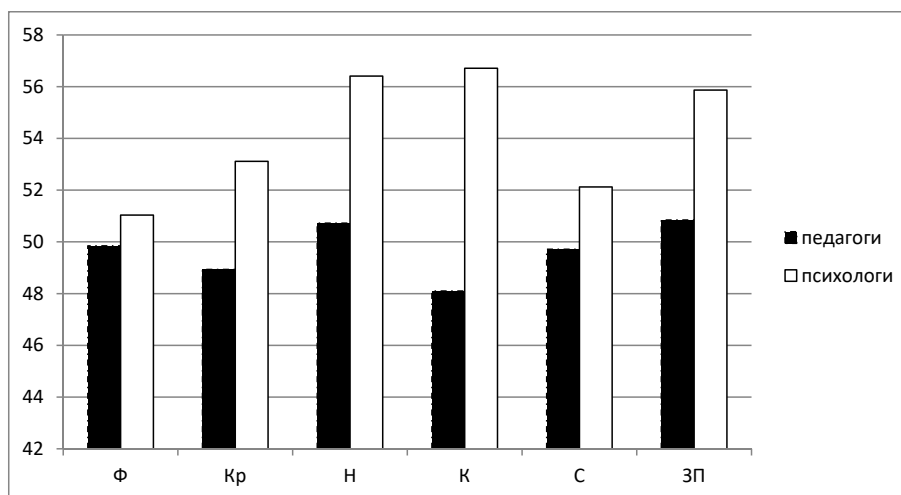

Рис. 1. Рівні життєстійкості за парціальними позиціями у педагогів та практичних психологів

життєстійкості під час війни зумовлені додатковими чинниками, окрім характеру професійної діяльності. У якості такого додаткового чиннику ми розглянули вік педагогів.

На рис. 2. зображені профілі парціальних позицій життєстійкості педагогів різного віку. Ми виокремили 5 груп досліджуваних за віком: 1) від 23 до 29 років; 2) від 30 до 39 років; 3) від 40 до 49 років; 4) від 50 до 59 років; 5) від 60 до 65 років. В цих групах здійснено порівняння значень життєстійкості за однойменними показниками. На графіку відмічені значення, що є середнім арифметичним за конкретним показником, одержаним представниками названих груп. На осі ОХ відкладені показники парціальних позицій життєстійкості, на осі ОУ – значення показників, виражене в процентілях. Середня лінія ряду проходить через 50-й процентиль. Значення, що знаходяться у площині вище середньої лінії ряду, характеризують високий ступінь вираженості показ-

ника. Значення показників нижче середньої лінії ряду свідчать про їх слабку вираженість.

Аналіз графіку засвідчує наявність відмінностей за парціальними позиціями життєстійкості між групами. Розглянемо їх докладніше. Передусім, відмічається різниця у загальному рівні життєстійкості. Профіль 2-ої групи (педагоги віком від 30 до 39 років) повністю розташований в площині вище середньої лінії ряду, всі показники мають достатньо високі значення, що свідчить про розвинену життєстійкість, виражену здатність до опору стресу, схильність до трансформації негативного досвіду. Значною мірою так можна охарактеризувати й профіль 1-ої групи (педагоги віком від 23 до 29 років). Що стосується профілів інших груп (педагогів більш старшого віку), вони знаходяться в площині нижче середньої лінії ряду, що вказує на знижений рівень здатності педагогів середнього та похилого віку до подолання життєвих труднощів і свідчить про нега-

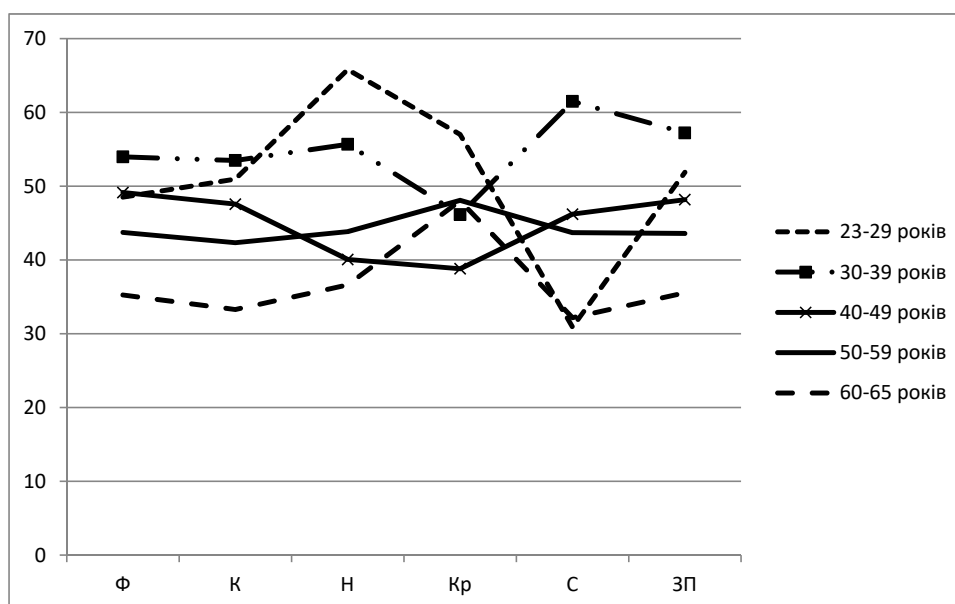

Рис. 2. Профілі парціальних позицій життєстійкості педагогів різного віку

тивний прогноз у збереженні психічного та соматичного здоров'я цих фахівців.

Відмінності між групами підтверджуються статистично (за *t*-критерієм Стьюдента) за низкою показників:

– між 1-ою (педагоги від 23 до 29 років) та 2-ою (педагоги від 30 до 39 років) групами за показником «життєстійкість у ситуації стресу» (С) ($p \leq 0.05$), який переважає у 2-й групі;

– між 1-ою (педагоги від 23 до 29 років) та 3-ою (педагоги від 40 до 49 років) групами за показниками «життєстійкість у ситуації невизначеності» (Н), «життєстійкість у ситуації кризи» (Кр) ($p \leq 0.05$);

– між 1-ою (педагоги від 23 до 29 років) та 4-ою (педагоги від 50 до 59 років) і 5-ою (педагоги від 60 до 65 років) групами за показником «життєстійкість у ситуації невизначеності» (Н) ($p \leq 0.05$), який домінує у групі молодих педагогів.

Аналіз комбінації показників парціальних позицій життєстійкості в кожній групі дозволяє описати специфіку досліджуваної властивості у педагогів різного віку.

Наймолодші педагоги (віком від 23 до 29 років) характеризуються розвинутою життєстійкістю у *ситуації невизначеності*. Вони добре справляються з тривогою невідомості, вміють долати сумніви та розгубленість в умовах дефіциту або відсутності інформації, здатні опрацювати напруження, навіть коли не розуміють логіку розвитку подій. Молодим педагогам властива також і здатність до подолання *кризових життєвих ситуацій*. Вони схильні узагальнювати особисті враження, асимілювати у досвід, що може носити різний характер, але є все одно значущим для самої особистості. Відмічається достатньо розвинена схильність приймати складні умови життя як даність, невід'ємну складову досвіду, що може бути цінним надбанням, не зважаючи на важкі переживання. Разом з тим, саме молоді педагоги відчувають надмірну тривогу безпосередньо в *ситуації стресу*, характерно сприйняття стресорів як надзвичайно загрозливих; реагування на обставини має захисний і переважно неусвідомлений характер.

Педагоги 2-ої групи (віком від 30 до 39 років) відзначаються найвищим рівнем розвитку життєстійкості. Особливо яскраво ця властивість проявляється у *ситуаціях стресу та невизначеності*. Отже, педагоги більш зрілого віку, в цілому, відрізняються здатністю до ефективного переборення життєвих труднощів, вмінням зберігати спрямування на саморозвиток, особистісне зростання та психологічне благополуччя, не зважаючи на життєві випробування. Вони демонструють готовність витримувати тривогу, приймати обставини, в яких не може бути задоволені потреби тут і зараз, як невід'ємну частину життя, інтегрувати переживання напруги, занепокоєння, відчуття загрози у цілісну структуру життєвого досвіду. Їм властива здатність використовувати різноманітні стратегії подолання стресу. Разом з тим молоді та зрілі педагоги вміють добре внутрішньо опрацювати ситуації невизначеності,

інформаційного дефіциту. Педагоги цієї групи здатні інтегрувати ці переживання у цілісну структуру життєвого досвіду, прийняття світу в цілому та окремих його сегментів як відкритої системи, що постійно змінюється; здатні до реалізації стратегій конструювання майбутнього в умовах невідомості.

Педагоги середнього віку (від 40 до 49 років) відрізняються схильністю до посилення негативних переживань у *ситуації кризи*, до фрагментарного сприйняття ситуації кризи в контексті свого життєвого шляху. Представники цієї групи відмовляються від прийняття змін, схильні до катастрофізації в інтерпретації неприємних подій; схильні до пошуку перешкод на шляху подолання кризи.

Четверта група, педагоги віком від 50 до 59 років, відрізняється не тільки зниженим рівнем життєстійкості, а й особливо схильністю до фіксації переживання гніву у *ситуації конфлікту*, до посилення суперечностей у внутрішньо особистісному світі та міжособистісних стосунках; готовністю до руйнівної поведінки в ситуації конфлікту. Такі педагоги відмовляються від трансформації обставин у більш сприятливий бік. Вони схильні до поглиблення переживання неприємних почуттів (розгубленість, пригніченість) у *ситуації фрустрації*; схильні відмовлятися від проживання складного досвіду, пов'язаного з неможливістю реалізації мотиву, підкреслюючи негативні аспекти ситуації; виявляють пасивність і не здійснюють спроб змінити ситуацію на краще. Педагогів цієї групи характеризує низька готовність до подолання життєвих викликів, їм не вдається досягнути наміченої мети, вони довго коливаються у прийнятті рішення, їм складно пристосуватися до нового, змінити цілі. У неприємних ситуаціях обвинувачують інших, сподіваються на допомогу оточення. Крім того, педагоги старшого віку схильні відчувати надмірну тривогу в *ситуації стресу*, інтенсивне напруження, що блокує можливість внутрішнього опрацювання переживання складної ситуації.

Педагоги похилого віку (від 60 до 65 років) мають найнижчий рівень життєстійкості. Це виявляється у *ситуаціях стресу, фрустрації, конфлікту*. Педагоги цієї групи схильні посилювати у суб'єктивній інтерпретації загрозливі аспекти ситуації, переживати надмірну тривогу, відчувати труднощі з регуляцією психоемоційного стану в стресі. Відповідно, в умовах війни ці вчителі стикаються з більш руйнівними для психічного та соматичного здоров'я наслідками стресу. Вони відрізняються жорсткістю формулювань у поясненні подій у важкій життєвій ситуації, ригідністю власної позиції, обмеженістю у когнітивній оцінці фруструючих обставин. Слабо розвинені механізми асиміляції проблемного досвіду, спогади про неприємні події відкидаються або супроводжуються гнівними емоційними реакціями. Не шукають дієвих шляхів для змін на краще. В ситуації конфлікту відчують високий рівень емоційного збудження, схильні до фіксації на протиріччях, виявляють готовність до руйнівної поведінки, агресивних проявів. Не схильні шукати вирішення конфліктів, не вміють використовувати

досвід суперечок для трансформації та поглиблення міжособистісних стосунків, притримуються стратегії домінування та використання сили.

Отже, результати емпіричного дослідження свідчать про те, що загальний рівень розвитку життєстійкості та домінування певних парціальних позицій як маркер ситуаційної специфічності у педагогів обумовлений характером професійної діяльності та залежить від віку.

Висновки. Для педагогів в умовах війни життєстійкість стає особливо важливим психічним ресурсом, необхідним для подолання складних життєвих ситуацій та ефективної реалізації професійної діяльності. Одним з перспективних напрямів у науковому аналізі проблеми життєстійкості є вивчення її ситуаційної специфічності, яка виявляється у індивідуальних відмінностях у проявах цієї властивості (парціальних позиціях), що демонструють переважання схильності та здатності особистості до асиміляції досвіду та розвитку своєї цілісності в умовах переживання певного типу складної, критичної життєвої ситуації. Емпіричне дослідження особливостей парціальних позицій життєстійкості педагога у ситуаціях фрустрації, кризи, невизначеності, конфлікту, стресу під час війни вказує на її загальний середній та знижений рівень. Порівняння одноіменних показників в групах педагогів та шкільних психологів свідчить про наявність відмінностей і вплив особливостей професійної діяльності на прояви життєстійкості, яка переважає за рівнем у психологів. Рівень розвитку та комбінація

парціальних позицій життєстійкості у педагогів залежить від віку. Відмічаються суттєві відмінності у профілях життєстійкості педагогів різних вікових груп: найвищим рівнем розвитку цієї властивості за всіма парціальними позиціями відрізняються педагоги віком від 30 до 39 років, також достатньо високі показники демонструють наймолодші педагоги віком від 23 до 29 років, вони особливо стійко і мужньо приймають виклик невизначеності, хоча й потребують додаткової підтримки у ситуації стресу. В умовах війни вікова група педагогів до 40 років показують найбільш високу здатність до переборення труднощів, життєвих та професійних викликів. Відповідно, педагоги більш старшого віку особливо потребують психологічної підтримки та супроводу, зважаючи на знижений рівень життєстійкості. При цьому такий супровід має враховувати те, що різні вікові групи педагогів виявляють вразливість до певного типу складних життєвих ситуацій. Чим старше педагоги, тим більш широкий спектр ситуацій викликає у них відчуття безпорадності, тривоги, відчаю, безсилля, невпевненості у можливості подолати наявні труднощі.

Перспективним напрямом дослідження є визначення широкого спектру чинників, що зумовлюють ситуаційну специфічність життєстійкості педагогів; визначення зв'язку парціальних позицій життєстійкості педагогів з іншими властивостями особистості; порівняльний аналіз життєстійкості педагогів в умовах війни та післявоєнного часу, розробка програм з розвитку життєстійкості у педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бринза І., Кузнецова О. Психодіагностична методика «Парціальні позиції життєстійкості особистості»: результати розробки та апробації. *Вісник Київського університету*. 2020. 1(11). С. 14–22.
2. Войтович М. В., Завадська Т. В. Аналіз професійної життєстійкості вихователів дитячих навчальних закладів *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. V: Психологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. 2020. Вип. 20. С. 8–17.
3. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Особливості використання тренінгу життєстійкості у психологічній реабілітації учасників бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 1 (65). С. 24–30.
4. Карамушка Л. Психічне здоров'я персоналу організацій в умовах війни: основні вияви та ресурси. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. (3(67), С. 124–133. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-67-124-133>
5. Кокун О. М. Професійна життєстійкість особистості: аналіз феномена. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. V: Психологія праці. Експериментальна психологія. 2020. Вип. 20. С. 68–81.
6. Кондратюк С. М. Життєстійкість як ресурс подолання життєвих труднощів в умовах війни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 4. С. 78–83. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.4.11>
7. Кузнецова О. В. Адаптивність та самоактуалізація: специфіка співвідношення в портреті життєстійкої особистості. *Наука і освіта*. 2010. № 9. С. 86–90.
8. Матейко Н. М. Емпіричне дослідження життєстійкості військових в умовах бойових дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Психологія. 2022. Вип. 2. С. 90–94.
9. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ : Марич, 2009. 76 с.
10. Ульянова Т. Ю. Співвідношення життєстійкості та емоційності особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Психологічні науки. 2020. №3. С. 72–80.
11. Чиханцова О. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 42. С. 211–231.
12. Hiver P. The Triumph Over Experience: Hope and Hardiness in Novice L2 Teachers. *Positive psychology in SLA*. 2016. Vol. 97. P. 168–192.
13. Kokun, O. The Ukrainian Population's War Losses and Their Psychological and Physical Health. *Journal of Loss and Trauma*. 2022. DOI: 10.1080/15325024.2022.2136612
14. Maddi, S. The Story of Hardiness : Twenty Years of Theorizing, Research, and Practice. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*. 2002. Vol. 54. № 3. P. 173–185.
15. Maksimenko, S., & Serdiuk, L. Psychological potential of personal self-realization. *Social welfare: interdisciplinary approach*. 2016. 1(6). P. 92–100.
16. Nishizaka, S. Kindergarten teachers' mental health: Stress, Preschool teacher efficacy and hardiness. *The Japanese Journal of Educational Psychology*. 2002. Vol. 3. P. 283–290. DOI: [10.5926/jjep1953.50.3_283](https://doi.org/10.5926/jjep1953.50.3_283)